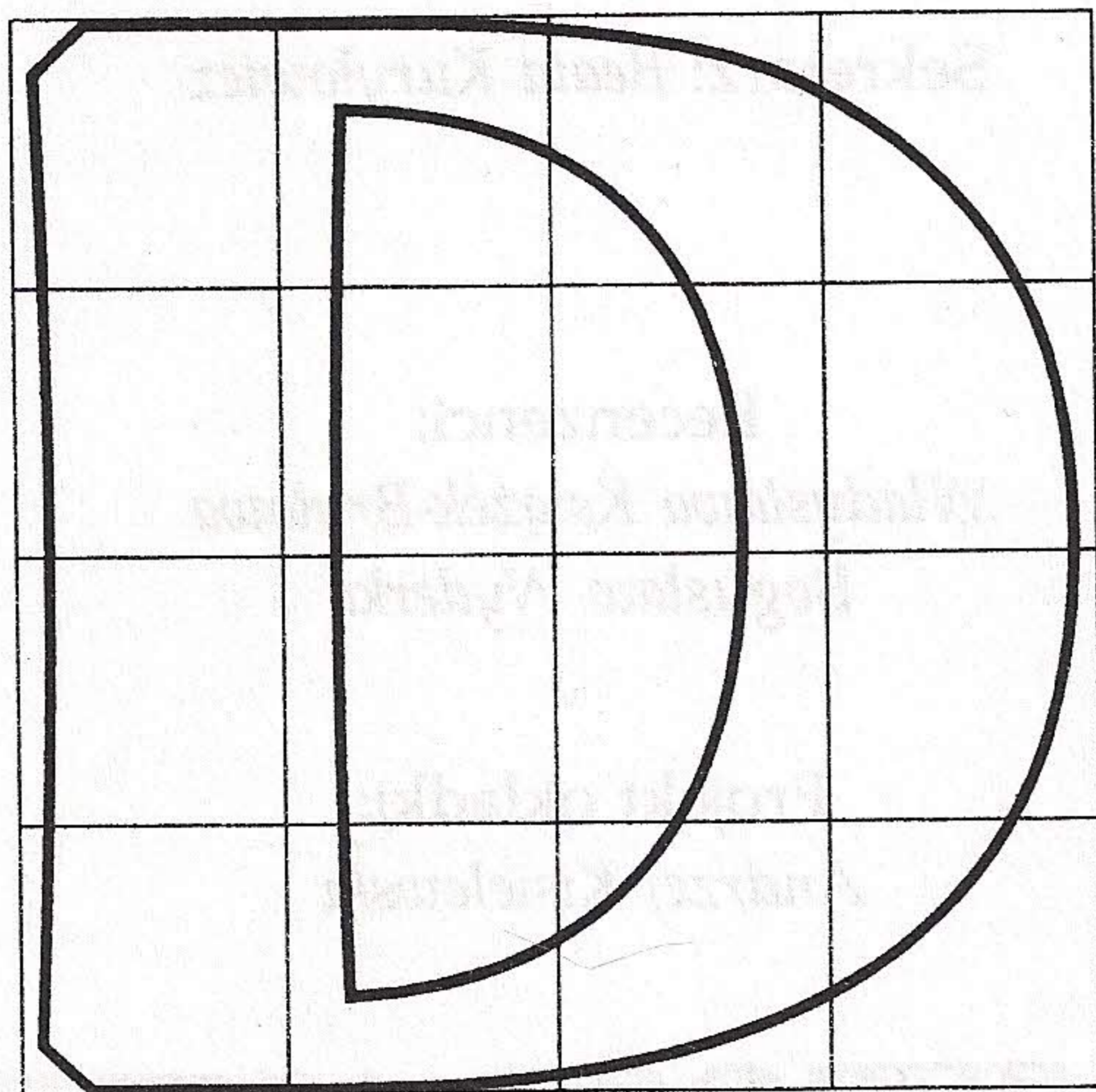

KOMITET REDAKCYJNY
UNIwersytet w Białymstoku
WYDZIAŁ FILOLOGICZNY

**BIAŁOSTOCKIE
ARCHIWUM
JĘZYKOWE**

NR 4

ISSN 1644-6521
Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku
Białystok, ul. Matejki 14, tel. (85) 7152089
http://www.wydawnictwo.uni.bialystok.pl, e-mail: ad-dw@uni.bialystok.pl
Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku
Białystok 2004

Joanna SZERSZUNOWICZ

PARALELIZMY FRAZEOLOGICZNE W ANALIZIE KOMPARATYWNEJ

Badania porównawcze zasobów frazeologicznych poszczególnych języków prowadzą do konstatacji, że z jednej strony widoczna jest tendencja do uniwersalizmu, uwarunkowanego podobieństwem doświadczeń poznawczych i mechanizmu ludzkiej percepcji, z drugiej zaś – do podkreślania specyfiki postrzegania rzeczywistości przez daną nację odzwierciedlonego w języku¹.

Niniejszy artykuł poświęcony jest rozważaniom dotyczącym paralelizmów frazeologicznych o charakterze idiomatycznym, rozumianych jako związki frazeologiczne, w których pokrywa się zarówno model logiczno-semiotyczny, jak i metaforyczna forma realizacji, występujących w dwóch lub większej liczbie języków². Pojęcie *paralelizm* traktowane jest jako nadrzędne w stosunku do terminu *internacjonalizm*, ponieważ w przypadku paralelizmów dopuszczalne są różnice w składzie leksykalnym związków. *Internacjonalizm* rozumiany jest w niniejszym artykule jako jednostka frazeologiczna występująca w niezmienionej postaci w znacznej liczbie języków³.

Paralelizmy frazeologiczne nie stanowią jednorodnej grupy, ponieważ różny jest stopień ekwiwalencji poszczególnych jednostek. Analizując zasoby frazeologiczne poszczególnych języków można wskazać związki identyczne w porównywanym materiale⁴, stanowiące element

¹ J. Maćkiewicz, *Internacjonalizmy frazeologiczne a językowy obraz świata (na przykładzie frazeologizmów morskich)*, „Poradnik Językowy”, z. 7, 1988, s. 488.

² G. Jäger, *Translation und Translationslinguistik*, Halle 1975, s. 134.

³ Internacjonalizmy adaptowane są do ortografii, struktury fonologicznej i gramatycznej poszczególnych języków. Zob. *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, red. K. Polański, Wrocław 1999, s. 259.

⁴ Polskie związki frazeologiczne mające identyczne obcojęzyczne odpowiedniki zebrane zostały w słownikach idiomów wydanych przez PWN (oprócz wersji polsko-bułgarskiej, wydanej

wspólnej spuścizny kulturowej różnych narodów, jak również jednostki realizujące dany model semantyczny, które odzwierciedlają koloryt lokalny. Istotną rolę odgrywają kontakty kulturalno-historyczne, których efektem bywają zapożyczenia, obecne również w zasobach frazeologicznych porównywanych języków⁵.

Paralelizmy frazeologiczne pochodzące z wspólnego dziedzictwa kulturowego

Indoeuropejskie i niektóre nieindoeuropejskie (jak fiński czy węgierski) języki narodów zamieszkujące terytorium Europy współtworzą europejską ligę językową. Badania komparatywne języków ligi wykazują, że liczne są podobieństwa słownikowe dotyczące elementów różnego typu, wśród których wyodrębnić można między innymi analogi frazeologiczne⁶.

Liczne paralelizmy frazeologiczne pochodzą z kręgu kultury chrześcijańskiej, zwłaszcza z *Biblii*⁷. Do biblizmów należą następujące rodzaje związków frazeologicznych: cytacje biblijne, czyli całości będące częściami samego tekstu *Biblii* i będące jednocześnie całościami języka

przez Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego). Zob. A. Mazanek, J. Wójtowicz, *Idiomy polsko-włoskie. Fraseologia idiomatica polacco-italiana*, Warszawa 1993; W. Małdziejewa, J. Wójtowicz, *Polskie i bułgarskie związki frazeologiczne. Полски и български фразеологизми*, Warszawa 1994; J. Wójtowicz, M. Wójcicki, *Polnische und Deutsche Redewendungen*, Warszawa 1997; D. Wolfram-Romanowska, P. Kaszubski, M. Parker, *Idiomy polsko-angielski. Polish-English Idioms*, Warszawa 1999; B. Kochan, L. Zaręba, *Idiomy polsko-francuskie. Expressions idiomatiques polono-françaises*, Warszawa 1999; W. Chlebda, A. Gołubiewa, J. Wawrzyńczyk, T. Wielg, *Idiomy polsko-rosyjskie. Польско-русские идиомы*, Warszawa 2003; J. P. Ruiz, D. Leniec-Lincow, *Idiomy polsko-hiszpańskie. Expresiones fraseológicas polaco-español*, Warszawa 2003. Zob. również P. Kakietek, *Polsko-angielski słownik frazeologiczny. Polish-English Phraseological Dictionary*, Warszawa 1993.

⁵ M. Basaj, *Z problematyki europeizmów frazeologicznych*, [w:] *Z problematyki frazeologii polskiej i słowiańskiej*, t. II, Wrocław-Warszawa-Kraków 1985, s. 73.

⁶ Inne podobieństwa słownikowe to międzynarodowe wyrazy, międzynarodowe przyrostki i przedrostki oraz międzynarodowe wyrażenia cytaty. Zob. J. Maćkiewicz, *Czy Polska jest częścią Europy? Polszczyzna w europejskiej lidze językowej*, [w:] *Język trzeciego tysiąclecia*, red. G. Szpila, Kraków 2000, s. 50-51.

⁷ Zob. W. Chlebda, *Losy frazemów biblijnych w języku polskim i rosyjskim*, [w:] „VIII Musica Antiqua Europae Orientalis”, vol. 2, „Acta Slavica”, red. A. Bezwiński, E. Harendarska, Bydgoszcz 1998, s. 345-360; A. Nowakowska, *Frazeologizmy biblijne z nazwami roślin*, [w:] „Poradnik Językowy”, z. 10, 1996, s. 25-32; L. Zaręba, *Frazeologia onomastyczna związana z Biblią i tradycją antyczną. Polsko-francuskie studium porównawcze*, [w:] *Problemy frazeologii europejskiej*, t. I, red. A. M. Lewicki, Warszawa 1996, s. 125-130.

ogólnego; parafrazy biblijne, czyli całości tekstu języka ogólnego wyrosłe z tekstu *Biblii*, które nie są jego częścią organiczną; nawiązania biblijne, czyli całości języka ogólnego nawiązujące do obrazów, zdarzeń i sytuacji z *Biblii*, nie do samego tekstu *Biblii*; odniesienia biblijne, czyli całości języka ogólnego stanowiące ludową lub narodową interpretację albo trawestację przekazów biblijnych⁸.

Przykładem związku frazeologicznego o proweniencji biblijnej, którego odpowiedniki występują w wielu językach, jest wyrażenie *Judaszowy pocałunek* (np. ang. *the kiss of Judas*; bułg. *целувката на Юда*; czes. *jidášský polibek*; fr. *baiser de Judas*; hiszp. *el beso de Judas*; niem. *Judaskuß*; pol. *Judaszowy pocałunek*; ros. *поцелуё Иуды*; szw. *judaskyss*; wł. *il bacio di Giuda*). Należy podkreślić, że biblizmy, którym poświęca się osobne opracowania leksykograficzne, należą do najlepiej zbadanej warstwy frazeologii o proweniencji religijnej⁹.

Drugą grupę paralelizmów frazeologicznych stanowią jednostki o proweniencji mitologicznej, które mają absolutne ekwiwalenty w wielu językach. Zjawisko współwystępowania omawianych jednostek frazeologicznych ilustruje kontrastywne zestawienie polskiego wyrażenia *syzyfowe prace* z jego obcojęzycznymi odpowiednikami: angielskim *a labour of Sisyphus*, *Sisyphian toil*; francuskim *travail de Sisyphe*; hiszpańskim *trabajo de Sisifo*; niemieckim *Sisyphusarbeit*; rosyjskim *Сизифов труд*, szwedzkim *sisyfosarbete* oraz włoskim *fatica di Sisifo*.

Ze świata kultury antycznej pochodzą również jednostki o proweniencji innej niż mitologiczna, na przykład etymologia zwrotu *przekroczyć Rubikon*, występującego w zasobach frazeologicznych wielu języków (m.in. ang. *cross/pass the Rubicon*; bułg. *минавам/мина Рубикон*; fr. *franchir le Rubicon*; hiszp. *passar el Rubicón*; niem. *den Rubikon überschreiten*; pol. *przekroczyć Rubikon*; ros. *перейти Рубикон*; wł. *passare il Rubicone*), wiąże się z konkretnym wydarzeniem historycz-

⁸ K. Kulik, *Frazelogia bibijna w „Wielkim słowniku rosyjsko-polskim”*, „Folia Linguistica”, nr 39, „Acta Universitatis Lodziensis, Łódź 1999, s. 33–39.

⁹ Zob. W. Chlebda, *O założeniach polsko-rosyjskiego słownika frazemów biblijnych*, [w:] „Studia i materiały WSP w Zielonej Górze”, *Filologia Rosyjska* 6, Zielona Góra 1987, s. 165–173; W. Chlebda, *Nad projektem dwujęzycznego słownika frazemów biblijnych*, „Roczniki Humanistyczne TN KUL”, t. XXXVII–XXXVIII, z. 8 (Słowianoznawstwo), Lublin, s. 117–128; J. Godyń, *Od Adama i Ewy zacząć. Mały słownik biblizmów polskich*, Warszawa–Kraków 1995; D. Radziejewski, *Angielsko-łacińsko-polskie słownik słynnych cytatów z Biblii*, Włocławek 2000.

nym¹⁰. Wydarzenia motywujące paralelizmy frazeologiczne mają doniosłe znaczenie w dziejach, przykładem takiego faktu historycznego jest udanie się w 1077 króla niemieckiego Henryka IV, który popadł w konflikt z papieżem i został wyklęty przez Grzegorza VII, do Canossy – wsi w północnych Włoszech, w pobliżu Reggio nell'Emilia, gdzie w zamku Matyldy, margrabinie Toskanii, stronnicy papieża w walce z cesarstwem, ukorzył się on przed papieżem, odbył trzydniową pokutę i uzyskał zdjęcie klątwy¹¹. Omawiane zdarzenie zostało zarejestrowane w kilku językach europejskich w postaci zwrotu frazeologicznego (ang. *go to Canossa*; fr. *aller à Canossa*; niem. *ein Gang nach Canossa/Kanossa*; pol. *pójść do Canossy*; wł. *andare a Canossa*).

Niektóre paralelizmy frazeologiczne stanowią zapis obserwacji dotyczących rzeczywistości, poczynionych w starożytności i odzwierciedlających ówczesny stan wiedzy. Przykładem takiej jednostki jest wyrażenie *krokodyl/krokodylowe łzy* (ang. *crocodile tears*, bułg. *крокодилски сълзи*, czes. *krokodýli slzy*, fr. *larmes de crocodile*, hiszp. *lágrimas de cocodrilo*, niem. *Krokodilstränen*, ros. *крокодиловы слезы*, wł. *lacrime di coccodrillo*), które powstało na bazie błędnego przekonania, że krokodyl pożerając ofiarę, nieszczercze ją oplakuje. Idiom *łabędzi śpiew*, występujący w wielu językach europejskich (ang. *swan song*, bułg. *лебедова песен*, czes. *labutí zpěv*, fr. *chant du cygne*, hiszp. *el canto del cisne*, niem. *Schwanengesang*, ros. *лебединая песня*, szw. *svanesång*, wł. *canto del cigno*), wywodzi się ze starożytnej legendy głoszącej, że łabędzie jako ptaki poświęcone Apollinowi posiadają dar przewidywania i śpiewają przed śmiercią¹².

Źródłem jednostek frazeologicznych o zasięgu ponadnarodowym są również arcydzieła literatury. Przykładem związku frazeologicznego pochodzącego ze znanego utworu jest zwrot *walczyć z wiatrakami*, pochodzący z powieści M. de Cervantesa Saavedry *Przemysłny szlachcic*

¹⁰ Rubikon, łac. *Rubico*, rzeczka w północnej Italii, która w czasach republiki rzymskiej stanowiła granicę między Galią przedalpejską a Italią właściwą. Cezar przekroczył ją w 49 roku pne. wbrew rozkazom senatu, rozpoczynając wojnę domową, w której pokonał Pompejusza. Zob. W. Kopaliński, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa 1987, s. 1003.

¹¹ W. Kopaliński, op. cit., Warszawa 1987, s. 134.

¹² Idiom ten występuje m.in. w twórczości takich twórców, jak Platon, Owidiusz, Arystoteles, Ezop. Zob. W. Steffen, *Z wędrówki frazeologicznej (greckie frazy w języku polskim)*, „Eos”, vol. 67, 1979, s. 81–101.

Don Kichote z Manczy (*El ingenioso hildago Don Quijote de la Mancha*), który występuje w wielu językach (m.in. ang. *tilt at the windmills*; bułg. *сражавам се вятърни мелници*; czes. *bojovat s větrnými mlýny*; hiszp. *luchar contra molinos de viento*; niem. *gegen Windmühlen kämpfen/anreiten, einen Kampf gegen Windmühlen fühlen*; port. *pelejar com moinhos de vento*; ros. *сражаться с ветряными мельницами*; szw. *kämpa mde väderkvarnar*; wł. *prendersela coi mulini a vento*).

Paralelizmy frazeologiczne stanowią również zapis pewnych praktyk obyczajowych wspólnych kulturze europejskiej¹³. Zwrot *rzucić rękawicę* pierwotnie używany był w kręgach rycerstwa w znaczeniu 'wyzwać kogoś na pojedynek'. We współczesnym języku polskim idiom ten używany jest w znaczeniu 'rzucić komuś wyzwanie', podobne użycie ma on w innych językach europejskich (np. ang. *throw a gauntlet*; bułg. *хвърлям/хвърля ръкавица(та)*; czes. *hodit rukavici komu*; fr. *jetter le gant a q.*; hiszp. *arrojar el guante*; port. *lançar a luva*; ros. *бросить кому перчатку*).

Proweniencja pewnych frazeologizmów o charakterze paralelnym wiąże się z prawodawstwem i sądownictwem, ponieważ pewne postępowania występowały na obszarze zamieszkałym przez różne wspólnoty etniczne. Przykładowo, polski zwrot *postawić kogoś pod pręgierzem*, pierwotnie odnoszący się do systemu kar przewidzianych prawem, posiada w wielu językach ekwiwalenty absolutne (np. ang. *be pilloried*; niem. *jdn an den Pranger stellen*; hiszp. *poner en la picota*; port. *expor no pelourinho*; wł. *mettere alla/in berlina/gogna*).

Analizując paralelizmy frazeologiczne warto zwrócić uwagę na różnojęzyczne jednostki frazeologiczne, które stanowią realizację jednego modelu semantycznego. Łacińskie zwroty *mari aquam addere* i *in sylvam ligna ferre* posiadają ekwiwalenty w wielu językach. Należy podkreślić, że wśród obcojęzycznych odpowiedników obu łacińskich modeli występują jednostki o identycznym składzie leksykalnym oraz konstrukcji, przykładowo pierwszy z nich realizowany jest przez ekwiwalenty absolutne między innymi w następujących językach: angielskim (*carry water to the river*), francuskim (*porter de l'eau a la rivere*), hiszpańskim (*echar/llevar aqua en el mar*), niemieckim (*Wasser ins Meer tragen*),

¹³ Por. A. Pajdzińska, *Frazeologia a zmiany kulturowe*, „Poradnik Językowy, z. 7, 1988, 480–487.

polskim (*wozić wodę do morza*), rosyjskim (*морю воды прибавлять*), włoskim (*portar acqua al mare*).

Ekwiwalenty absolutne stanowią jeden z rodzajów odpowiedników omawianych modeli. Na uwagę zasługują również frazeologizmy, które stanowią realizację jednego modelu, w których dochodzi do zmian w składzie leksykalnym, przy czym całość związku nadal ma charakter paralelny. Komponenty *woda/drewno* i *morze/las* zostają zastąpione analogicznymi parami rzeczowników, co w konsekwencji wywołuje zmianę obrazowania. Egzemplifikacje tego zjawiska stanowią związki angielskie funkcjonujące w irlandzkiej odmianie tego języka: *throw apples into an orchard* (dosł. 'wrzucać jabłka do sadu'), *put wool on the sheeps back* ('kłaść owcom wełnę na grzbiety'), *throw fish in the river* ('wrzucać ryby do rzeki') oraz *bring turf to the bog* ('nosić torf na torfowisko')¹⁴. Inny przykładem jest zwrot poświadczony w opracowaniach leksykograficznych współczesnego języka amerykańskiego, mianowicie *sell refrigerators to the Eskimos* ('sprzedawać lodówki Eskimosom')¹⁵.

Substytucje członów mogą być również wynikiem wpływów kulturowych, na przykład oddziaływania kolorytu lokalnego danego terytorium etnicznego. Przykładowo, w realizacjach modelu *mari aquam adde-re* występują nazwy dużych rzek płynących przez obszar zamieszkały przez użytkowników danego języka. W języku polskim komponentem onomastycznych ekwiwalentnego związku jest nazwa *Wisła* (*do Wisły wodę nosić*), w angielskim – *Tamiza* (*carry water to the Thames*), w niemieckim *Ren* (*Wasser in den Rhein tragen*), w rumuńskim – *Dunaj* (*cara apa-n Dunare*), we włoskim – *Arno* (*portar acqua ad Arno*)¹⁶.

Oddziaływanie kolorytu lokalnego może spowodować brak kongruencji w obrazowaniu obcojęzycznej realizacji danego modelu semantycznego¹⁷. W przytoczonych przykładach pojęcie ogólne 'morze'

¹⁴ F. Williams, *Eulen nach Athen tragen: Versions from Ireland*, „Proverbium”, nr 3, 1986, s. 253–256.

¹⁵ Ch. E. Funk, *2107 Curious Word Origins, Sayings & Expressions. From White Elephant to Song Dance*, New York 1993, s. 45–46.

¹⁶ C. Tabarcea, *Romanian Parallels to the Proverbial Expression 'to carry owls to Athens'*, „Proverbium”, nr 3, 1986, s. 243–252.

¹⁷ Z. Wawrzyniak, *Praktyczne aspekty translacji literackiej na przykładzie języków niemieckiego i angielskiego*, Warszawa 1991, s. 50–51.

zostało przekształcone ('rzeka') oraz ukonkretnione poprzez odwołanie się do realiów geograficznych znanych nosicielom danego języka (nazwa rzeki, np. *Wisła*), jednak wyczuwalna jest bliskość semantyczna modelu *mari aquam addere* i poszczególnych ekwiwalentów, ponieważ obrazowanie pozostaje w obrębie pola semantycznego 'woda'.

W pewnych kontekstach może dojść do całkowitej redukcji komponentu stanowiącego podstawę obrazowania łacińskiego wzoru frazeologicznego. Tak właśnie jest w przypadku trzech odpowiedników, a mianowicie rosyjskiego frazeologizmu *examь в Тулы со своим самоваром*, angielskiego – *bring coals to Newcastle* oraz hiszpańskiego *ir con naranjas a Valencia*¹⁸. Komponenty onomastyczne, którymi są nazwy miast, odwołują się do stereotypowej wiedzy na ich temat. Tuła jest miastem znanym z produkcji samowarów, Newcastle kojarzone jest z wydobywaniem węgla, natomiast Walencja to miasto, gdzie uprawia się pomarańcze.

Analizując omawiany model semantyczny, warto zwrócić uwagę na inny zwrot stanowiący jego realizację, w którym również występuje komponent onomastyczny, a mianowicie internacjonalizm *nosić sowy do Aten*. Jednostka ta, semantycznie bliska analizowanym frazeologizmom, ma proveniencję antyczną i występuje w wielu językach europejskich, na przykład angielskim (*bring owls to Athens*), polskim (*nosić sowy do Aten*), niemieckim (*bringen Eule nach Athens*) oraz włoskim (*portare nottole ad Atene*).

Paralelizmy frazeologiczne stanowiące zapis podobnych obserwacji rzeczywistości w poszczególnych kulturach

Motywacją niektórych z paralelizmów występujących w językach europejskich są podobne obserwacje dotyczące rzeczywistości. Wyniki pewnych doświadczeń fizycznych i kulturowych poszczególnych wspólnot etnicznych mają zbliżoną wartość, więc w danych językach mogą zostać odzwierciedlone identyczne lub podobne elementy wiedzy potocznej, na przykład o świecie zwierząt czy królestwie roślin. Jak

¹⁸ *Brewer's Dictionary of Phrase and Fable*, red. A. Room, Londyn 2002, s. 207.

słusznie stwierdza A. Nowakowska, „często trudno jest mówić o wzajemnych zapożyczeniach, można raczej przypuszczać, że obserwacje przyrody, czynione przez przedstawicieli różnych narodów, prowadziły do podobnych rezultatów”¹⁹.

Przykładem jednostek będących nośnikami stereotypowej wiedzy są niektóre porównania doprzymiotnikowe i doczasownikowe, których komponentami są nazwy zwierząt. Analizując jednostki z komponentem *rak*, można stwierdzić, że w zasobach frazeologicznych języków europejskich zapisane zostały dwie cechy tego skorupiaka. Pierwszą z nich jest barwa, drugą zaś – charakterystyczny sposób poruszania się, mianowicie chodzenie tyłem²⁰. Fakt, że rak jest czerwony znalazł odzwierciedlenie w języku polskim (*czerwony jak rak*)²¹, francuskim (*rouge comme une écrevisse*), hiszpańskim (*más rojo que un cangrejo*), niemieckim (*rot wie ein Krebs*)²² oraz włoskim (*rosso come un gambero*)²³. Druga z cech została również zapisana w wielu językach europejskich, na przykład francuskim (*marcher/aller comme une écrevisse*), niemieckim (*kriechen wie ein Krebs*), włoskim (*camminare come un gambero/fare come i gamberi*).

Ponadto, w zasobach frazeologicznych poszczególnych języków, oprócz podobnego zapisu obserwacji i doświadczeń dotyczących cech realnych poszczególnych elementów rzeczywistości, widoczne jest odbicie zbieżności w sferze wartościowania. Przykładowo, tendencja do postrzegania zwierząt jako gorszych w stosunku do człowieka, określana przez Z. Kempfa mianem arystokratyzmu, znalazła odbicie w zasobach frazeologii licznych języków²⁴. Pewne związki frazeologiczne, stanowiące zapis takiego postrzegania zwierząt, są językowymi realizacjami modeli występujących w większej liczbie języków²⁵.

¹⁹ A. Nowakowska, „Człowiek jak zwierzę”. *Sfrazologizowane porównania doczasownikowe na podstawie „Słownika frazeologicznego języka polskiego”*, [w:] *Opozycja HOMO-ANIMAL w języku i kulturze*, „Język a Kultura”, t. 15, Wrocław 2003, s. 100.

²⁰ Rak porusza się do tyłu jedynie w sytuacji, gdy czuje się zagrożony. „Typowy sposób ucieczki raka polega na silnym rytmicznym podkurczaniu wachlarzowatego ogona, co powoduje ruch zwierzęcia do tyłu”. *Leksykon zwierząt od A do Ż*, Warszawa 2000, s. 357.

²¹ Cecha ta również zapisana jest w zwrocie *spiec raka* (‘zaczerwienić się’).

²² Por. niem. *krebsrot* (‘czerwony jak rak’).

²³ W języku angielskim występuje jednostka paralelna z komponentem homar, obecna również w idiomatykonie francuskim (ang. *as red as a lobster*; fr. *rouge comme un homard*).

²⁴ Z. Kempf, *Wyrazy gorsze dotyczące zwierząt*, „Język Polski”, nr 2/3, s. 125–145.

²⁵ G. Stefancich, *Tracce di animali nell’italiano*, Roma 2000, s. 31–32.

Tak jest w przypadku zwrotów o konstrukcji 'znać się na + nazwa umiejętności uważanej za trudną/nazwa artykułu spożywczego uważanego za wyszukany + jak + nazwa zwierzęcia', które występują między innymi w następujących językach: niemieckim (*verstehen davon so viel wie die Henne vom Pfeffer* 'znać się na czymś jak kura na pieprzu'), polskim (*znać się na czymś tyle, co koza na pieprzu; znać się na czymś jak kura na pieprzu*), rosyjskim (*как свинья в апельсинах разбираться* 'znać się na czymś jak świnia na pomarańczach'; *как козел в апельсинах разбираться* 'znać się na czymś jak kozioł na pomarańczach'), włoskim (*intendersene quanto un bove di musica* 'znać się na czymś jak wół na muzyce'; *intendersene quanto una vacca del lunario* 'znać się na czymś jak krowa na kalendarzu'; *intendersene quanto una capra d'algebra* 'znać się na czymś jak koza na algebrze')²⁶.

Paralelizmy frazeologiczne powstałe w wyniku zapożyczeń

Kontakty językowe sprzyjają zapożyczeniom, które występują również w warstwie frazeologicznej. Wiele związków frazeologicznych przejęła polszczyzna z języka francuskiego, który był niegdyś językiem elit. Przykładami takich jednostek są następujące wyrażenia: *punkt widzenia*, *(ostatni) krzyk mody*, *gwóźdź programu/sezonu*. Na polską frazeologię wpływ wywarły również języki krajów sąsiadujących z Polską, mianowicie niemiecki (np. *w pierwszym rzędzie, tu leży pies pogrzebany*) i rosyjski (np. *jakby nie było, wlec się w ogonie, podłożyć komuś świnie*)²⁷.

W wielu przypadkach trudno jest stwierdzić, czy dane paralelizmy są faktycznie zapożyczeniami, czy ich postać jest rezultatem za-

²⁶ A. Pagińska-Pruszk, oprócz współcześnie używanych jednostek realizujących analizowany model, przytacza liczne zwroty, które zostały uwzględnione we wcześniejszych opracowaniach leksykograficznych, np. *znać się na czymś jak gęś na szafranie*, *znać się na czymś jak kozioł na katarynce*, *znać się na czymś jak krowa na gwiazdach (Piśmie Świętym)*, *znać się na czymś jak krowa na rodzynekach*, *znać się na czymś jak osioł na ananasach*, *znać się na czymś jak osioł na basetli*, *znać się na czymś jak pies na gwiazdach (Piśmie Świętym)*, *znać się na czymś jak świnia na pietruszce*, *znać się na czymś jak wielbłąd na skrzypcach*, *znać się na czymś jak wilk na gwiazdach (Piśmie Świętym)*, *znać się na czymś jak wół na biblii*, *znać się na czymś jak żaba na gwiazdach (Piśmie Świętym)*. Zob. A. Sapagińska-Pruszk, *Intelekt we frazeologii polskiej, rosyjskiej i chorwackiej*, Gdańsk 2003, s. 294.

²⁷ A. M. Lewicki, A. Pajdzińska, *Frazeologia*, [w:] *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin 2001, s. 325.

pisu podobnych obserwacji na temat danego wycinka rzeczywistości oraz zbieżności aksjologii danych zjawisk w poszczególnych społecznościach etnicznych. Zwrot *łżeć jak pies* został uznany przez T. Hołyńską za kalkę z języka ukraińskiego, mimo wczesnych poświadczeń tego frazeologizmu w języku polskim oraz znacznej liczby pejoratywnie zabarwionych idiomów z komponentem *pies* występujących w polszczyźnie²⁸. Znacznie łatwiej ustalić, czy dany frazeologizm jest zapożyczeniem w przypadku nowszych jednostek. Przykładowo, idiom *wyścig szczurów* jest repliką angielskiego wyrażenia *rat race*, natomiast *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego* podaje jako zapożyczenie z języka francuskiego idiom *jak pies w kręgielni*²⁹.

Jeżeli chodzi o zapożyczenia, istotne jest, czy pokrywają się znaczenia kalki i frazeologizmu w języku wyjściowym. Przykładowo, idiom angielski *a lame duck* ('kulawa kaczka') jest jednostką polisemiczną, mającą następujące znaczenia: 'kuternoga'; 'kaleka'; 'osoba słaba'; 'osoba bezradna'; 'osoba bezbronna'; 'ktoś działający nieskutecznie'; 'rozbiitek życiowy'; 'bankrut giełdowy'; 'firma przeżywająca kłopoty finansowe'; *amer.* 'członek Kongresu, któremu wygasa mandat, a który nie został wybrany na następną kadencję'³⁰. Angielskie opracowania leksykograficzne podają, że frazeologizm ten zaczął być używany w połowie XVIII wieku, początkowo w znaczeniu 'bankrut giełdowy'³¹. W języku włoskim wyrażenie *anatra zoppa* ('kulawa kaczka'), kalka z angielskiego, używane jest jedynie w dwóch znaczeniach, z których pierwsze odnosi się do nieporadnej osoby, drugie zaś funkcjonuje w sferze polityki³².

²⁸ T. Hołyńska, *Dlaczego kłamca łże jak pies?*, [w:] *Język – człowiek – kultura. Studia i rozprawy*, red. B. Czopek-Kopciuch, Piotrków Trybunalski 2000, 127–128.

²⁹ Idiom francuski *comme un chien dans un jeu de quilles*. Zob. P. Müldner-Nieckowski, *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa 2003, s. 527.

³⁰ *Cambridge International Dictionary of Idioms*, Cambridge 2000, s. 219; *Collins COBUILD Dictionary of Idioms*, Glasgow 2002, s. 107; *Słownik idiomów angielskich... Acid test do Zero hour...*, Warszawa 1999, s. 118; T. Wyżyński, *Podręczny słownik idiomów angielskich. The Compact Dictionary of Idiomatic English*, Warszawa 2000, s. 188.

³¹ Inne znaczenia idiomu *lame duck*: 'osoba słaba' (od początku XIX w.); 'polityk, zwłaszcza prezydent, który sprawuje urząd, lecz jego decyzje nie mają mocy prawnej, ponieważ nie został on wybrany na następną kadencję' (od połowy XIX w.); *austral.* 'drań' (od końca XIX w.); 'bankrut' (od końca XIX wieku). Zob. J. Green, *Cassell's Dictionary of Slang*, London 2002, s. 741.

³² T. de Mauro, *Il dizionario della lingua italiana*, Milano 2000, s. 112.

Pozorne paralelizmy frazeologiczne

Wśród paralelizmów frazeologicznych można również wskazać związki, które mają charakter ekwiwalentów pozornych. Mianem ekwiwalentów pozornych określa się jednostki, które nie są tożsame znaczeniowo, ale „ze względu na zewnętrzne podobieństwo mogą być potraktowane jako jednostki ekwiwalentne”³³. Skład leksykalny porównywanych jednostek jest identyczny, natomiast znaczenia nie są tożsame. Wyniki analizy omawianych frazeologizmów są istotne w translatoryce oraz przy opracowywaniu prac leksykograficznych³⁴.

Przykład takiej pary jednostek podaje Spagińska-Pruszk, analizując frazeologizmy odnoszące się do sfery intelektu. Zarówno w polskim, jak i w rosyjskim, w opracowaniach leksykograficznych występuje związek *oślica Balaama (Baala)* (ros. *Балаамова ослица*), jednak frazeologizmy różnią się znaczeniem pochodnym, bowiem w języku rosyjskim idiom ten oznacza wyjątkowo upartą, głupią kobietę³⁵, natomiast w polskim ma znaczenie ‘człowiek małomówny, nieśmiały, który niespodziewanie odezwał się lub zaprotestował’³⁶.

Podobnie kształtuje się relacja ekwiwalencji między włoskim związkiem *l'asina di Balaam* i polskim frazeologizmem *oślica Balaama*. W języku włoskim analizowany idiom używany jest w znaczeniu ‘uparte zwierzę’. Drugie ze znaczeń zarejestrowanych w opracowaniach leksykograficznych, mianowicie ‘mówiące zwierzę’, praktycznie nie występuje we współczesnym języku włoskim³⁷.

³³ Ekwiwalenty pozorne mogą się różnić składem leksykalnym. Zob. I. Daszczyńska, *Rosyjsko-polskie pozorne ekwiwalenty frazeologiczne*, Słupsk 1987, s. 9.

³⁴ Pierwotnie terminu ekwiwalencja pozorna używano w badaniach nad leksyką. Powstały słowniki tzw. fałszywych przyjaciół, zob. m.in. I. Kozielski, *Słownik wyrazów o podobnym brzmieniu o odmiennym znaczeniu w języku rosyjskim i polskim*, Warszawa 1959; R. Lipczuk, *Mały słownik tautonimów niemiecko-polskich. Wyrazy o podobnej formie, lecz różnych znaczeniach*, Warszawa 1990; G. Szpila, *An English-Polish Dictionary of False Friends. Angielsko-polski słownik fałszywych przyjaciół*, Kraków 2003. Frazeologizmy pozornie ekwiwalentne zawierają stosunkowo nieliczne opracowania, np. *Czesko-polski słownik zdradliwych wyrazów i pułapek frazeologicznych*, red. T. Z. Orłoś, Karków 2003.

³⁵ A. Spagińska-Pruszk, op. cit., s. 121.

³⁶ *Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, t. I, Warszawa 2003, s. 179.

³⁷ C. Lapucci, *Dizionario dei modi di dire della lingua italiana*, Milano 1990, s. 48.

Wnioski

Występowanie paralelizmów frazeologicznych w zestawianych językach uwarunkowane jest wieloma czynnikami, z których jedynie niektóre zostały przedstawione w niniejszym artykule. Analiza materiału prowadzi do konstatacji, że badanie jednostek o charakterze paralelnym pozwala na określenie stopnia powszechności występowania poszczególnych związków. Na uwagę zasługuje fakt, że wiele jednostek paralelnych w wyniku procesu substytucji komponentów leksykalnych odzwierciedla narodowy charakter oraz koloryt lokalny. Zjawisko paralelizmu związków frazeologicznych zasługuje na dokładniejsze zbadanie, zwłaszcza w przypadku języków, którym do tej pory poświęcano mniej uwagi w pracach frazeograficznych.

Badania komparatywne paralelizmów frazeologicznych prowadzić powinny w kierunku stworzenia typologii tego rodzaju jednostek, przedstawienia klasyfikacji ekwiwalentów oraz opracowania frazeograficznego badanego materiału. Interesującym zagadnieniem wydaje się być obecność lub brak paralelizmów w językach wspólnot etnicznych zajmujących oddalone od siebie terytoria. Warto również podkreślić znaczenie pragmatycznego aspektu badań nad paralelizmami frazeologicznymi. Badania konfrontatywne omawianych jednostek mogą zostać wykorzystane w glottodydaktyce³⁸. Ponadto, wyniki prac poświęconych analizowanym zagadnieniom mogą znaleźć zastosowanie we frazeografii i translatoryce.

Rozwiązanie skrótów

amer.	– amerykański	fr.	– francuski	ros.	– rosyjski
ang.	– angielski	hiszp.	– hiszpański	rum.	– rumuński
austral.	– australijski	łac.	– łaciński	szw.	– szwedzki
bułg.	– bułgarski	niem.	– niemiecki	wł.	– włoski
czes.	– czeski	port.	– portugalski		

³⁸ J. Szerszunowicz, *Europeizmy frazeologiczne w nauczaniu języków obcych*, [w:] *Edukacja dla przyszłości*, Białystok 2004, s. 87–94.

Cytowane opracowania leksykograficzne

- Bąba S., Liberek J., *Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny*, Warszawa 2002.
- Cowie A. P., Mackin R., McCaig I. R., *Oxford Dictionary of English Idioms*, Oxford 1994.
- Фразеологический словарь русского языка*, ред. А. И. Молотков, Москва 1978.
- Głowińska K., *Popularny słownik frazeologiczny*, Warszawa 2000.
- Koszla-Szymańska M. Ruiz J. P., *Idiomy hiszpańskie*, Warszawa 2000.
- Kubitsky J., *Słownik polsko-szwedzki*, Warszawa 1998.
- Małdziejewa W., Wójtowicz J., *Polskie i bułgarskie związki frazeologiczne. Полски и български фразеологизми*, Warszawa 1994.
- Oliva K., *Polsko-český slovník*, t. I–II, Praha 1994.
- Pleciński J., *Dicionário idiomático português-polaco. Portugalsko-polski słownik frazeologiczny*, Poznań 1998.
- Quartu B. M., *Dizionario dei modi di dire della lingua italiana*, Milano 2000.
- Radicchi S., *In Italia. Modi di dire ed espressioni idiomatiche*, Roma 1985.
- Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik*, Red. B. Alsleben, W. Scholze-Stubenrecht, Mannheim 2002.
- Sadziński R., Sadziński W., *Nowy niemiecko-polski słownik idiomów i zwrotów*, Warszawa 2003.
- Śliwiński A., Tyszkiewicz-Śliwińska L., *Słownik polsko-portugalski. Dicionário polonês-português*, Warszawa 1997.
- Wielki słownik frazeologiczny polsko-rosyjski i rosyjsko-polski*, red. J. Lukszyn, Warszawa 1998.
- Zaręba L., *Polsko-francuski słownik frazeologiczny. Dictionnaire phraséologique polonais-français*, Warszawa 2004.

**THE PARALLEL PHRASEOLOGICAL UNITS
IN A CONTRASTIVE ANALYSIS****Summary**

The paper presents the phenomenon of the existence of parallel phraseological units in two or more languages, i.e. the units, which are realizations of one semantic model with possible lexical changes. Therefore, parallel units

differ from the international ones, whose components are identical in numerous languages. The sources of such units are listed, among which the most important are the *Bible* and Greek mythology as well as the ancient culture, common customs and practices, certain superstitions and common misconceptions, literary masterpieces, the world history. The reflection of national and local colour in particular realizations of a given semantic model is presented as relevant to the analyses of the phenomenon of parallel phraseology. The problem of false parallel phraseological units is briefly discussed in the paper. The loan phraseological units are presented as parallel units in a contrastive perspective. The studies on parallel phraseological units are of importance both for theoretical and practical reasons, since apart from contributing to the finding of typological linguistics, the results of such analyses can be exploited in foreign language teaching, phraseography and translation studies.